

OUDE WEGEN DOOR DE PEEL 2

en wat "bedenkingen" over de vogelstand

Sjang Hoeymakers

In Gemerts Heem nummer 4 van 1991 plaatste de redactie mijn artikel over 'de doorgaande wegen door de Peel voordat deze in cultuur werden gebracht'. Ik werd hierdoor enigszins verrast aangezien ik de redactie had medegedeeld dat er nog een aanvulling op dat artikel zou komen. Toen ik hierop wees was hun commentaar: Geschiedenis is toch nooit af en we wachten met spanning op een volgend artikel over dit onderwerp. Dus ik ben maar weer in mijn pen geklommen om bij de aanvulling die reeds geschreven was ook wat interessante reacties te vermelden die naar aanleiding van het vorige artikel binnenkwamen en daarop voort te borduren. Ik begin nu maar met datgene wat ik nog als aanvulling op het vorige artikel geschreven heb onder andere over de volgende weg.

Zeilberg-Veulen-Oirlo-Wanssum

Op de zogenaamde Tranchotkaart van Deurne, gemaakt tussen 1803 en 1820, staat een doorgaande weg aangegeven die van het zuidelijk deel van Zeilberg, genaamd de Haanenberg, in oostelijke richting de Peel invoert tot het punt waar Deurne, Venray en Horst aan elkaar grenzen. Begin- en eindpunt van deze weg op Deurnes gebied waren ongeveer hetzelfde als begin-

en eindpunt van de tegenwoordige weg Zeilberg-Griendtsveen, maar de oude weg ging kronkelend tussen de vennen door. Het gedeelte van deze weg in de Venrayse Peel voerde via de Paardekop naar de buurtschap het Veulen en verder naar het Overbroek, het Schoor, Hoog Rieberik over Oirlo naar Wanssum. Aangezien deze weg geen verbinding vormde tussen grotere nederzettingen zal het vervoer van goederen hier van weinig betekenis zijn geweest. Het lijkt meer een route waarvan marskramers en bedevaartgangers gebruik maakten.

Liessel-Helden

Op de eerder genoemde Tranchotkaart staat ook een weg of pad aangegeven vanaf het oude Blockhuis te Liessel naar het Groot Bruijnmeer bij de Limburgse grens. Op het Limburgse deel van de kaart staat geen aansluiting op dit pad aangegeven ofschoon die er wel zal zijn geweest. Dit concludeer ik uit het volgende. In de uiterste zuid-oosthoek van de gemeente Deurne waar het Groot Bruijnmeer gelegen was, verkocht de gemeente in 1853 zeshonderdentien hectare veengrond aan Jan van der Griendt. Ergens las ik dat men in Deurne zeer tevreden was over deze transactie, temeer omdat men nu verlost was van de problematiek die men had met de enkele bewoners van de Grashoek, gemeente Helden, die daar in hutten op de hei woonden en die steeds weer clandestien turf wonnen op Deurnes gebied. Het meer was dus van de oost en de westkant bereikbaar en er bestond dus een verbinding tussen Liessel en Grashoek die mogelijk alleen door voetgangers te gebruiken was. De voornaamste reden dat er een pad was van Liessel naar het meer zal wel geweest zijn dat in dit meer veel paling voorkwam en het pad zal daarom het meest gebruikt zijn door personen die op palingvangst gingen. Toen, tengevolge van het graven van de Helena-vaart het Groot Bruijnmeer, ook wel Soemeer genoemd, droog viel bleek er zoveel paling aanwezig te zijn dat boeren uit Liessel en Meijel er naar toe voeren met de korte of erdkar en de palingen met de riek op hun karren laadden.

Over dit stuk Liesselse Peel nog het volgende. Op mijn vorig artikel reageerde onder andere drs. Cor Peters uit Lieshout die mij op een avond

bezocht en hij bracht enkele kaarten mee van het zuidelijk Peelgebied die mij volslagen onbekend waren. Peters maakte mij erop attent dat er vroeger door de Liesselse Peel een weg of pad was vanaf een punt noordelijk van Liessel naar de Vossenholen. Op een van de door hem meegebrachte kaarten stond deze inderdaad aangegeven als de Venrayse Pad, welke benaming doet vermoeden dat alleen voetgangers er gebruik van maakten. Bij de Vossenholen sloot het pad aan bij de eerder genoemde weg van de Haenberg naar de Vossenholen die ik op de Tranchotkaart vond. De doorsteek door het veen ter plekke zal zeker moeilijk en in natte perioden waarschijnlijk zelfs onmogelijk zijn geweest. Het veengebied waar men doorheen moest staat op oude kaarten aangeduid als Oirlose Peel. Oirlo was vroeger een zelfstandige gemeente waaronder ook Klein-Oirlo en Castenray ressorteerden. Vanaf de doorsteek door het veen was er dan ook een weg die parallel met de tegenwoordige grens Horst-Venray naar Castenray en Klein-Oirlo voerde. Het tracé van deze weg is nu een verharde landbouwweg tot aan de Midden-Peelweg. Eenmaal door het veen in de heidevelden aangekomen kon men kiezen, richting Venray, Oirlo, Castenray of Horst.

Uden-Mill

Ook over de weg Uden-Mill was ik nog een en ander te weten gekomen dat ik aan dat stukje wilde toevoegen. Om niet in herhaling te vallen beperk ik mij tot die nieuwe informatie. De weg Zeeland-Volkel kruiste deze weg en op dat punt staat op een kaart van 1853 een Hut aangegeven. Op een kaart van de gemeente Zeeland van 1866 wordt deze hut De Peelsche Hut genoemd. In het woonhuis dat nu nog ter plekke staat woont het echtpaar Verstraten-Jacobs. Mevrouw Verstraten is in 1911 in dit huis geboren en voor haar ouders woonden hier haar grootouders Johannes Tielemans en Wilhelmina Willems. Mogelijk woonden er voordien nog een of meer generaties van deze familie. Voor zover bekend hielden alle bewoners er een tapperij of herberg tot de tegenwoordige bewoners er omstreeks 1950 mee stopten. Vanaf het eerste begin heeft men er aan akkerbouw en veehouderij gedaan en omdat deze activiteiten steeds toenamen was op zeker moment het herberg-houden niet meer aantrekkelijk. Inmiddels zijn de

De huidige Peelsche Hut onder Zeeland

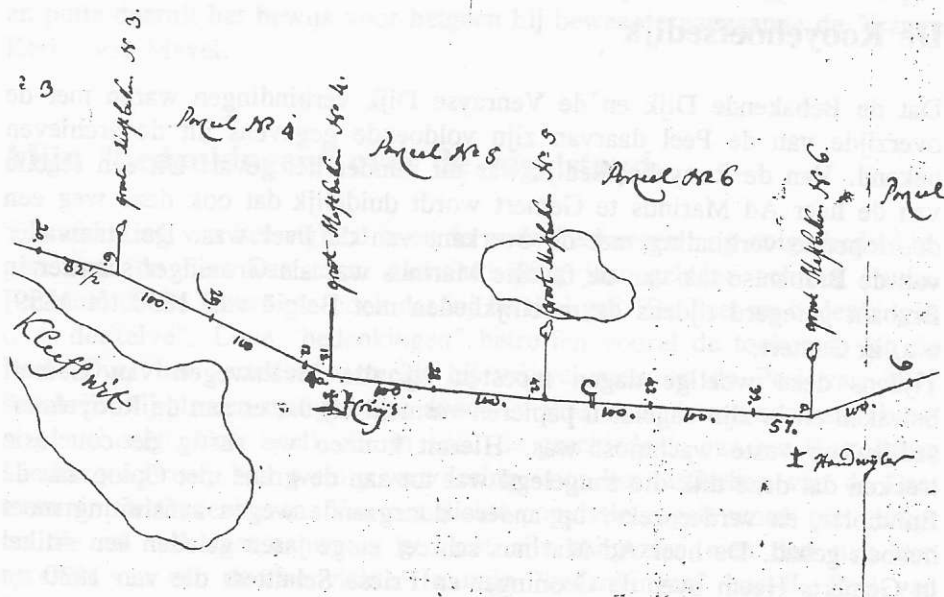
agrarische activiteiten overgebracht naar een in de naaste omgeving gebouwde boerderij waar een zoon van het echtpaar Verstraten-Jacobs woont. Verstraten maakte mij erop attent dat op de kaart van 1866 aan de weg Uden-Mill nog een herberg staat aangegeven met de naam Keizers-Herberg. Deze lag ongeveer drie kilometer oostelijk van de Peelsche Hut. Het toponiem Keizersherberg komt ook voor in de Gemertse Peel, onder Elsendorp. Maar zoals eerder vermeld hebben we nog geen exacte gegevens van enige bebouwing ter plekke gevonden. Mogelijk heeft de ondernemer gedurende enige tijd getracht zijn levensonderhoud te verdienen aan het knooppunt van wegen dat Keizersherberg blijkbaar was en toen dat niet

lukte zijn activiteiten verplaatste naar de weg Uden-Mill. Mijn eerste veronderstelling was dat de naam van de herbergier Keizers zou zijn geweest maar tot heden hebben we deze naam niet kunnen vinden in Zeeland. Was het soms een Gemertenaar die, geïnspireerd door de naam van Hotel de Keizer, besloot zijn tapperij Keizersherberg te gaan noemen? Als we erin slagen de naam te achterhalen van de herbergier die in 1866 in Keizersherberg in Zeeland woonde dan wordt mogelijk ook de sluier opgelicht die hangt over het toponiem Keizersherberg in Elsendorp.

Peelwegen vanaf Aarle-Rixtel en Beek

Drs. Peters wees mij op twee invalswegen in de Peel, aangelegd om de Peel voor gebruiksgerechtigden toegankelijk te maken, die toch omdat ze diep in de Peel aansloten bij andere wegen voor de bewoners van Beek en Aarle-Rixtel verbindingen werden met de dorpen aan de oostzijde van de Peel. Het betreft hier de Beekse Peeldijk en de Aarlese Peeldijk. Beide gemeenten hadden rechten in de Bakelse Peel, namelijk turfvelden in de zuid-oosthoek aan de oude Kerkbaan, heidevelden in de noord-oosthoek tegen de Buntorst en heidevelden op de Stippelberg. Aarle Rixtel kon zijn turfvelden bereiken via de Aarlese Heikant, Bakel en Milheeze. Voor de heidevelden sloten zij in de buurtschap Grootel aan op de Beekse Peeldijk.

Deze voerde vanaf Beek rechtstreeks naar de Stippelberg en daar splitste hij in een zuid-oostelijke richting (turfvelden) en een noord-oostelijke richting (heidevelden). In de heidevelden die Aarle-Rixtel in gebruik had, stond, zoals Drs. Peters in zijn reactie vermeld, de oude handwijzer bij een knooppunt van karresporen en via deze plek konden die van Beek en Aarle de dorpen aan de overzijde van de Peel bereiken. Peters veronderstelt dat op de handwijzer aangegeven zal zijn: Oploo, Overloon, Milheeze, Aarle/Beek en Gemert. Ik heb me reeds dikwijls afgevraagd waarom er op de kaart gemaakt bij de aanleg van de Bebakende Dijk op de plek waar later De Stooter zijn hut bouwde een handwijzer staat aangegeven. De gegevens die Peters levert over de oude handwijzer gecombineerd met deze handwijzer maken het waarschijnlijk dat er van de oude handwijzer ook een spoor liep in noordelijke richting dat de Bebakende Dijk kruiste en vervolgens

Deel van de plattegrond van de Bebakende Dijk uit 1770. Links het Peelven Kleefswit, rechts daarvan "het Kruis" dat stond ten zuiden van het huidige Elsendorp, geheel rechts handwijzer ter hoogte van de plek waar later de Stotershut aan de Gemertse gemeentegrens werd gebouwd

langs de Gemertse grens voerde naar het Kwaameer waar het aansloot op de weg naar Wanroy. Indien dat zo was zou dus ook de naam van dit dorp op de oude Handwijzer hebben moeten staan. Over de Beekse Peeldijk nog het volgende. Toen men in 1920 overging tot de verharding van de weg Deurne-Oploo werd er op de Beekse Peeldijk een tramlijn aangelegd om de materialen voor de nieuwe weg te vervoeren vanaf het kanaal in Beek tot aan de losplaatsen in Milheeze en Rips. Men had blijkbaar ook in de Stippelberg het tracé van de oude weg aangehouden. Als bijzonderheid kan ik nog vermelden dat via deze tramlijn ook de materialen voor de bouw van kerk en pastorie in de Rips werden aangevoerd.

De Rooyehoefsedijk

Dat de Bebakende Dijk en de Venrayse Dijk verbindingen waren met de overzijde van de Peel daarvan zijn voldoende gegevens uit de archieven bekend. Van de Rooyehoefsedijk was dit minder het geval. Uit een reactie van de heer Ad Marinus te Gemert wordt duidelijk dat ook deze weg een doorlopende verbinding met de overkant van de Peel was. De stamvader van de Brabantse tak van de familie Marinus was als Groninger schutter in Brabant gelegerd tijdens de moeilijkheden met België van 1830 tot 1839, o.a. in Gemert.

Tijdens deze woelige dagen moesten zij alle invalswegen van Gemert bewaken en in zijn nagelaten papieren vermeld hij dat er aan de Rooyehoefsedijk een vaste wachtpost was. Hieruit kunnen we rustig de conclusie trekken dat deze dijk die aangelegd was tot aan de grens met Oploo aan de Bunthorst, en verder zeker op andere doorgaande wegen aansluiting moet hebben gehad. De heer Ad Marinus schreef enige jaren geleden een artikel in Gemerts Heem over de Groninger en Friese Schutters die van 1830 tot 1839 de voorlopige grens tussen België en Nederland moesten bewaken. Sommige van deze noorderlingen bleven nadat zij in 1839 uit de dienst waren ontslagen, in Brabant wonen. Onder deze waren naast Marinus ook de Stooter die zijn hut bouwde nabij de grens Gemert-Oploo, en die daar een halve eeuw woonde, en ene Bies, dienstmakker van de Stooter is eveneens in Brabant gebleven.

Correcties

In het verhaal over de Vriezenveense voerlui-handelaren heb ik abusievelijk vermeld dat deze met hun karren naar Moskou voeren. Dat is niet juist, zij voeren naar St. Petersburg.

Van het verhaal over de lange kerels van Meyel vermeldde ik dat het afkomstig was uit de "Geschiedenis van het hertogdom Limburg". Dit verhaal is afkomstig van de Meyelse amateur-historicus Lucassen. Hij

bestudeerde de militaire keuringsregisters van Meyel en omliggende dorpen en putte daaruit het bewijs voor hetgeen hij beweerde aangaande de "Lange Kerls" van Meyel.

Mijn "bedenkingen" over de vogelstand.

Ter afsluiting van het verhaal over de oude Peelwegen nog enige bedenkingen over de Peel van toen. Honderdvijftig jaar geleden schreef Paulus Emanuel de La Court een boek dat hij de titel gaf "De Peel en bedenkingen over denzelve". Deze "bedenkingen" betroffen vooral de toekomst van de Peel. Over het verleden vermeldt hij vrijwel niets en de Peel van 1841 beschrijft hij als een naargeestige doodse vlakte, waar boom noch struik het oog verlustigt. Ook Poell, die in 1851 de geschiedenis van het Hertogdom Limburg schreef, had weinig waardering voor het landschap van de Peel evenmin als Oudenhoven. Van een dichte populatie vogels wordt niet gerept en die zal ook niet aanwezig geweest zijn aangezien men dan niet kon spreken van een doodse vlakte. In mijn "bedenkingen" hoe de Peel van honderdvijftig jaar geleden er uit gezien kan hebben twijfel ik er aan of er wel een vogelbestand van betekenis aanwezig was zoals soms wordt aangenomen. De omstandigheden in aanmerking genomen was de Peel geen ideaal woongebied voor vogels. Immers om te kunnen leven hebben deze een rustig gebied nodig om te broeden maar ook terreinen om te foerageren. Het eerste was wel aanwezig, maar foerageren in de toenmalige Peel door grote populaties vogels, vergeet het maar! Een gezegde dat ik in mijn jeugd soms hoorde in de randdorpen luidde: In de Peel kan een mol het leven nog niet houden. Het vogelbestand dat wel aanwezig was verbleef waarschijnlijk in de randgebieden waar het een rustig broedgebied vond en van waaruit ze konden foerageren op de weiden en akkers in de dorpen.

Toen men ertoe overging grote oppervlakten Peelgrond in cultuur te brengen zijn waarschijnlijk de vogels met de ontginners de Peel ingetrokken en mogelijk waren de omstandigheden voor hen op zijn best toen de Peel half ontgonnen was. Voordien was er alleen maar een rustgebied, nu de gronden deels in cultuur waren gebracht vonden de vogels er ook voldoende voedsel. Ook de verhalen over de kraanvogels die er tijdens de vogeltrek

zouden rusten kunnen we niet plaatsen in de tijd voor de ontginning alleen al omdat er geen voedsel aanwezig was. We vinden in de randgemeenten van de Peel een aantal toponiemen die betrekking hebben op de kraanvogels. Om er enkele te noemen: In Erp het Craanmeer, in Gemert de Kranerijt en de Kranebraken en onder Sevenum de Kroonenburg (in dialect de Kroenenburg). In Limburg noemt men de kraanvogels Kroene kraanen. In de Peel is echter geen toponiem bekend dat wijst op het verblijf van kraanvogels. Toen de Peel gedeeltelijk ontgonnen was streken er iedere herfst wel enkele vluchten neer op De Krim en de cultuurgronden van de Vossenbergh waar ze de volgende morgen voor ze weer op de wieken gingen konden foerageren. Als er zo weinig eten beschikbaar was hoe kon het dan dat er soms vrij grote groepen wilde ganzen overwinterden in de Peel? Dat dit gebeurde vertelde mij Neel Adriaans die in 1912 kwam wonen in een boerderij aan de Lodderdijk in Gemert en die dagelijks met zijn schapen de Peel introk. Volgens Neel overwinterden in de Boekelse, Wanroyse en Gemertse Peel soms vrij grote groepen wilde ganzen. Dit gebeurde alleen in zachte winters. De vogels gebruikten de Peel echter alleen als slaapplek. Neel vertelde mij dat de vogels 's morgens in groepjes naar het westen vlogen waar ze gingen azen op de weilanden in de Kampen en langs de oevers van de Aa en 's avonds vlogen ze weer terug naar de Peel. Dit komt goed overeen met het verhaal dat Hub van Baar schreef over zijn vader die van Deurne en later van Venray uit op de ganzenjacht ging in de Princepeel onder Mill. Nu hebben Deurne en Venray ieder wel tienmaal zoveel Peel als Mill maar daar overwinterden blijkbaar geen ganzen. Waarom in de Princepeel dan wel. Om de eenvoudige reden dat daar al een grote oppervlakte grond in cultuur was gebracht waarop de ganzen konden foerageren. Volgens De la Court kwamen er in zijn tijd in de Peel geen korhoenders voor. Het is vrij zeker dat ze er kwamen dank zij de ontginning. tot die overtuiging kom ik door het volgende. In 1871 kocht Cornelis Carp een gedeelte van de Stippelberg en hij begon op kleine schaal dennen aan te planten. Enkele jaren later, in 1880, komen er voor het eerst korhoenders voor in de Peel. Uit Duitsland komen dan berichten dat daar het bestand korhoenders aanmerkelijk is toegenomen, waarschijnlijk tengevolge van bosaanplant en ontginning. Sinds 1890 plantte de Nederlandse Heidemaatschappij in opdracht van grondeigenaars grote percelen dennenbos in de

Bakelse, Gemertse en Oploose Peel. In het archief van deze vereniging is geen gegeven van door korhoenders aangerichte schade aan de jonge aanplant te vinden, tot 1914.

In dat jaar werd op aandringen van de Heidemaatschappij door alle grondeigenaren de korhoenderjacht gezamenlijk verpacht, dit omdat de vogels veel schade aanrichten aan de jonge dennen waar zij de knoppen uit pikten. Dit had tot gevolg dat de dennen het volgend jaar geen schot maakten maar alleen nieuwe knoppen vormden die er mogelijk in de volgende winter wéér werden uitgepikt. Deze uitbreiding van het korhoenderbestand viel, waarschijnlijk niet toevallig, samen met de eerste grote ontginningen tot bouwen weiland.

Of het nu uitsluitend een gevolg was van de jacht of dat er ook andere factoren meespeelden, in enkele jaren dunde het bestand korhoenders dusdanig uit dat ze weer zeldzame vogels werden. Ruim vijftig jaar geleden, toen ik mij in de Peel vestigde, waar het toen nog zeer rustig was, geen verkeer, geen tractoren en geen vliegtuigen, broedden er jaarlijks nog enige paren korhoenders in de uiterste zuid-oosthoek van Gemert. Als je geluk had kreeg je tijdens een wandeling door de Krim, de Gemeentebossen en het heideveld bij de Bunthorst wel een slag van die vogels te zien. De laatste keer dat dit het geval was is inmiddels al weer vijftien jaar geleden.

Alles bij elkaar genomen lijkt het er veel op dat de Peel in de tijd voor de ontginning vooral het domein was van de turfstekers, de plaggenwinners, de imkers en vooral de schepers met hun schaapskudden. Het is intussen mijn gewoonte geworden om een verhaal met een versje of gedichtje af te sluiten. Ook bij deze "mijn bedenkingen" over de Peel van vroeger wil ik dat doen met een gedichtje, vertaalt uit het Horster dialect, geschreven door mijn vriend Mathjeu van de Munckhof, over een herder met zijn kudde. Het luidt als volgt.

Ovver de hèèj zwèrve ze roont
'ng kudde skaop mî d'ren hont
ze zÿjke nô de bééste hèèj
èn 'ne mèn's hèlpt 'r baj
van hèr nô dèr wôr 't 't bééste is
lééjt 'r de mèn's, die hèrder is